

ВІДГУК

**офіційного опонента Кунанець Н. Е.,
доктора наук із соціальних комунікацій, старшого наукового
співробітника, професора, професора кафедри інформаційних систем
та мереж Інституту комп'ютерних наук та інформаційних технологій
Національного університету «Львівська політехніка»
на дисертацію Шевченко М. О. «Оцифрування фондів бібліотек
України», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа**

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Діяльність сучасних бібліотечних установ зазнає кардинальних змін в умовах стрімкого розвитку інформаційного суспільства та розроблення нових інформаційних технологій. Нині важливими завданнями бібліотек як соціокомунікаційних та культурних установ є акумулювання, захист та надання доступу до документної спадщини, її збереження для майбутніх поколінь із використанням низки новітніх інформаційних технологій. Однією з них є технологія оцифрування документів, яка здобула визнання в усьому світі та посідає лідерські позиції вже декілька десятиліть, оскільки розкриває перед бібліотеками широкі можливості для якісного формування фондів та обслуговування користувачів. У цьому контексті актуальність дисертації М. О. Шевченко «Оцифрування фондів бібліотек України» є беззаперечною, а наукові результати, висновки та рекомендації становлять значний науковий та практичний інтерес для української наукової спільноти та професійного кола особливо в умовах повномасштабного російського вторгнення в Україну. Саме оцифрування дає можливість зберегти цінні та рідкісні документи в електронному форматі, а також надання доступу до їх електронних копій навіть при втраті оригіналів. В умовах розбудови інформаційного суспільства особливої ваги для України набуває проведений дисертанткою глибокий аналіз базових проблем оцифрування документів, обґрунтування потреби в комплексному та системному вивченні сучасних інформаційних технологій із створення електронних копій документів з метою вироблення єдиних загальнонаціональних рішень щодо

збереження національної культурної спадщини, координації зусиль бібліотек різного рівня та підпорядкування в цьому напрямі.

Обґрунтованість та достовірність наукових положень, результатів і висновків дисертації ґрунтується на вагомій теоретичній та емпіричній базі дослідження, коректному використанні комплексу загальнонаукових підходів (соціокомунікативного, системного, структурно-функціонального, соціокультурного, аксіологічного, компаративного) та низки методів наукового пізнання (джерелознавчого та термінологічного аналізу, методу моделювання, контент-аналізу, статистичного методу, соціологічних методів тощо), що сприяло системному розгляду об'єкту та предмету дослідження, а також стало підставою для наукового обґрунтування стратегічних напрямів вдосконалення підходів до оцифрування документів в Україні та розроблення інноваційних моделей процесів оцифрування в умовах розвитку інформаційного простору.

Наукова новизна отриманих результатів дисертації полягає в тому, що в дисертаційній роботі було вперше представлено феномен процедур оцифрування, які досліджено як важливу складову бібліотечно-інформаційного виробництва, що сприяє формуванню значної частини цифрової культурної спадщини. Основними науковими результатами дослідження є: глибокий аналіз організаційно-методичних, управлінських, нормативно-правових, фінансових та аксіологічних засад реалізації процедур оцифрування документів бібліотеками України; обґрунтовано дві концепції оцифрування бібліотечних фондів (суцільну та вибірккову); запропоновано інноваційні моделі процедур оцифрування документів бібліотеками України, які базуються на класифікації документної спадщини за місцем її зберігання та інформаційними технологіями, які є використовуються для створення, поширення та збереження документної спадщини в електронному форматі. При цьому, у дисертаційній роботі вперше введено в науковий обіг відомості про феномен оцифрування

документів як про технологію формування бібліотечно-інформаційного ресурсу, важливою складовою якого є документи, що презентують електронну культурну спадщину.

Практичне значення отриманих результатів дисертаційного дослідження полягає у обґрунтуванні пріоритетності та першочерговості оцифрування різних груп документів; аналізі механізмів удосконалення державно-приватної співпраці у сфері оцифрування; наведено можливості краудтехнологій в оцифруванні та формуванні цифрового контенту; вивчено можливості застосування технології цифрової реституції; сформовано шляхи розв'язання проблеми оцифрування документів, які охороняються авторським правом.

Повнота викладу матеріалу в опублікованих наукових працях, зарахованих за темою дисертації. Основні наукові результати та висновки дисертаційного дослідження викладено у 18 публікаціях, серед яких 6 наукових статей (4 опубліковано в наукових фахових виданнях України, 2 — у закордонних виданнях). Численними є матеріали апробаційного характеру, результати дослідження доповідалися на науково-теоретичних та науково-практичних конференціях. Усі результати та висновки дисертації здобувачка одержала особисто, праць у співавторстві немає.

Оцінка структури, обсягу та змісту дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів (восьми параграфів), висновків, списку використаних джерел, який нараховує 546 джерел різними мовами, 11 додатків. Загальний обсяг дисертації — 267 сторінок (основний текст — 178 сторінок).

У **вступі** здобувачка ґрунтовно розкрила актуальність обраної теми дисертаційного дослідження, навела зв'язок роботи з науковими програмами та темами, визначила мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, охарактеризувала використані методи дослідження, подала наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, висвітлила особистий внесок, апробацію результатів дисертації та наукові публікації.

У першому розділі **«Теоретико-методичні засади оцифрування фондів бібліотек»** розглянуто стан дослідження проблеми оцифрування бібліотечних фондів як в українському, так і закордонному науковому просторі. Слід наголосити, що наукові публікації, релевантні темі дослідження, дисертантом розподілено на шість груп, кожна з яких відображає певний її аспект. Такий підхід дозволив дисертантці цільовіше зробити аналіз відібраних публікацій.

Описано застосовані наукові підходи дослідження та методи наукового пізнання, при цьому дисертанткою чітко визначено призначення кожного із методів та підходів. Особливо хочу відзначити окреслення особливостей використання системного підходу. І саме сформований комплекс методів дав змогу ґрунтовно дослідити сутність об'єкта наукових розвідок.

Одним із суттєвих наукових здобутків цього розділу є проведений термінологічний аналіз, результатом якого є уточнений зміст таких понять: «оцифрування» та «цифровізація»; «цифрова реституція» та «цифрова репатріація». Вивчено міжнародні та національні нормативно-правові акти, положення яких стосуються оцифрування документів у контексті забезпечення широкого доступу до документної спадщини та її збереження.

У другому розділі **«Реалізація проєктів оцифрування та створення цифрових колекцій закордонними та українськими бібліотеками»** проаналізовано досвід низки провідних зарубіжних бібліотек щодо оцифрування найціннішої частини своїх документних фондів від зародження та до сучасних років. На основі цього було виявлено сучасні світові тенденції у сфері оцифрування документної спадщини. Дисертанткою слушно відзначено, що створення електронних колекцій документної спадщини забезпечує кращі умови для збереження оригіналів документів, завдяки наданню користувачам доступ до їх копій не лише в приміщенні бібліотеки, а й віддалено. Таким чином відновлюються

технології, які ефективно працювали в бібліотеках у 90-х роках ХХ століття із створення страхових копій цінних документів. У сучасних умовах основними напрями оцифрування є: створення національних корпоративних проєктів електронних бібліотек та активна участь у міждержавних проєктах створення консолідованих інформаційних ресурсів не лише бібліотек, а й архівів та музеїв.

Особливо цікавим є наведений дисертанткою досвід закордонних бібліотек із створення в електронному форматі документної спадщини свого народу, яка зберігається за межами держави. Цей досвід має бути детально вивчений та впроваджений українськими бібліотеками, на чому слушно акцентує дисертантка.

Український досвід оцифрування документної спадщини проаналізовано на основі діяльності 14 національних та державних бібліотек, 23 обласних універсальних наукових бібліотек та 120 бібліотек закладів вищої освіти. Варто відзначити проведення здобувачкою опитування та анкетування, результати яких дали змогу встановити організаційно-технологічні засади оцифрування документів українськими бібліотеками та надання доступу до їхніх цифрових копій. Було охарактеризовано сучасний стан оцифрування документної спадщини бібліотеками України, що надало змогу виявити як позитивні, так і негативні тенденції та надати рекомендації з удосконалення технологій оцифрування в Україні.

Не можна не погодитись із висновком дисертантки, що назріла гостра потреба прийняття Україною національної програми оцифрування бібліотечних фондів, яка, безперечно, сприятиме тіснішій кооперації бібліотек у цьому напрямі їх діяльності, прийняттю єдиних підходів до створення, опрацювання, збереження електронних об'єктів, обранню платформ для їх розташування та зберігання, створенню метаданих відповідно до міжнародних стандартів. Оскільки, сучасний стан справ з оцифрування документів в Україні, на думку дисертантки, вирізняється

незначною кількістю корпоративних проєктів, що спричиняє розпорошеність зусиль та утворення лакун у представлених ресурсах.

У третьому розділі **«Стратегії організації оцифрування документної спадщини бібліотеками України»** дисертанткою запропоновано комплекс організаційних, фінансових, нормативно-правових та інших засад організації оцифрування, що доводить багатоаспектність та складність досліджуваної проблеми. Проаналізовано дві існуючі концепції створення електронних колекцій у бібліотеках на основі оцифрування фондів - суцільну та вибірккову. Перша, як відзначає дисертантка, не може бути використана в Україні в силу низки чинників. Зокрема, через незначні обсяги фінансування бібліотек в Україні, доцільно сконцентрувати зусилля на збереженні та оцифруванні найціннішої частини документної спадщини. Саме тому, бібліотеки України послуговуються другою концепцією, для її реалізації у дисертаційній роботі на основі зарубіжного досвіду проаналізовано практично значущі критерії відбору документів для оцифрування та відзначено необхідність розподілу бібліотечних фондів на групи: загальні, специфічні, спеціальні. Водночас дисертантка обґрунтовує потребу у встановленні пріоритетності оцифрування певних груп документів.

Відрядно, що дисертантка наголосила на необхідності внесенні до нормативно правових документів України змін, які б враховували воєнні події. М. О. Шевченко слушно відзначає, що «виникають питання щодо виправданості виокремлення російських видань в окрему групу в такому формулюванні та належності цих документів до національного надбання сучасної незалежної України» (С.130).

Ґрунтовно досліджуючи означену проблематику, М. О. Шевченко виокремила три підходи до оцифрування документів (презентаційний, контекстний та знаннєвий), які запропоновані для подальшого наукового

вивчення. Погоджуємось з думкою здобувачки, що більшість українських проєктів оцифрування документів є презентаційними.

Відродно, що у дисертаційній роботі приділено увагу необхідності збереження аудіо- та відеодокументів, та відзначено, що «оцифрування є єдиним методом тривалого збереження, оскільки ці документи мають нестабільні носії, а також швидко зникає спеціальне обладнання для відтворення цих документів»(С.135).

Хочеться відзначити, що дисертанткою технологія оцифрування розглядається не лише як процес створення електронної копії документа, а наголошується на забезпеченні процедур формування цифрової культурної спадщини та задоволення інформаційних потреб суспільства.

Важливим у науковому та практичному значенні є аналіз інноваційних моделей процесів оцифрування документної спадщини України, в основу яких покладено види документної спадщини за місцем збереження та технології отримання цифрових копій документів. Для кожної з розглянутих технологій (аутсорсинг, краудсорсинг, цифрова репатріація) надано загальну характеристику та рекомендації, які дадуть змогу бібліотекам України максимально ефективно використати потенціал цих технологій у контексті оцифрування документної спадщини та формування єдиного національного електронного інформаційного ресурсу. Розкрито сутність технологій цифрової реституції та цифрової репатріації, які в науковому просторі України вивчені ще недостатньо, але мають значний потенціал щодо повернення документної спадщини в Україну в цифровому форматі.

Глибокий аналіз українського та закордонного досвіду щодо формування у бібліотеках історико-культурної спадщини у електронному форматі став основою окреслення дисертанткою напрямів запровадження ефективної системи оцифрування в Україні.

У дисертації слушно відзначається, що відсутність в Україні національної програми оцифрування документної спадщини згубно впливає

на розгортання цього напрямку та призводить до неузгодженості діяльності бібліотек та інших установ, при цьому більшість проєктів, що реалізуються для оцифрування документів із фондів бібліотек України є локальними (С.150).

Для налагодження ефективної реалізації проєктів з оцифрування в Україні є розроблення науково-методичного забезпечення, яке має регламентувати різні аспекти та процеси технологічного циклу оцифрування з урахуванням єдиних стандартів, оскільки більшість бібліотек не мають достатнього практичного досвіду у цій справі.

У загальних висновках логічно та обґрунтовано наведені наукові результати, які були отримані в процесі здійснення дисертаційного дослідження. Вони доводять, що мета та завдання дисертації були досягнуті.

Список використаних джерел демонструє потужну науково-теоретичну базу дослідження, яку опрацювала дисертантка. Її основу склали наукові праці вчених із різних країн світу: Австралії, Естонії, Китаю, Німеччини, Польщі, Сполучених Штатів Америки, України, Фінляндії, Чехії, Японії тощо.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Перевірка тексту дисертаційної роботи на унікальність через програмне забезпечення StrikePlagiarism дала змогу засвідчити відсутність текстових збігів. Уважне вивчення дисертації та наукових публікацій підтвердило наявність посилань на використані джерела, відсутність академічного плагіату, елементів фабрикації та фальсифікації.

Високо оцінюючи результати дисертаційного дослідження М. О Шевченко, усе ж варто звернути увагу на деякі зауваження:

- у науковій новизні дисертаційних досліджень та висновках дисертаційної роботи констатується про розроблення інноваційних моделей організації оцифрування документної спадщини України, проте у тексті дисертації про них не згадується, незважаючи на

наявність одноіменного підрозділу 3.2. Доцільно було б пояснити, який зміст дисертантом вкладається у це словосполучення. Очевидно мова йде про вербальну модель процесів оцифрування документної спадщини, але про це мало б бути зазначено.

- у підрозділі 1.1 «Стан наукової розробленості проблеми оцифрування бібліотечних фондів» при перераховуванні переваг створення та використання цифрових копій документів згадується про забезпечення доступу до документів людям з інвалідністю. Проте надалі в тексті дисертаційної роботи про інформаційні потреби цієї категорії користувачів в контексті технологій оцифрування не згадується.

- поданий у підрозділі 1.3 «Міжнародні та національні нормативно-правові акти збереження та оцифрування документів» аналіз охоплює надто широкий спектр питань щодо збереження документної спадщини, які закріплені в міжнародних документах;

- у дисертації доцільно було б детальніше проаналізувати науково-методичне забезпечення, рекомендації щодо використання технологій оцифрування документів, які розроблені провідними бібліотеками України;

- у висновках до третього розділу коротко було зазначено про потребу в підготовці кадрів для оцифрування. Оскільки цей аспект є невід'ємною ланкою в ефективній реалізації програми оцифрування документів, важливо було б більше уваги приділити цьому питанню за двома напрямками: 1) підготовка висококваліфікованих фахівців у ЗВО України та 2) перепідготовка та підвищення кваліфікації співробітників бібліотек. Слід було б проаналізувати наявний у бібліотеках України досвід з оволодіння навичками роботи з

апаратним та програмним забезпеченням для оцифрування та опрацювання цифрових копій тощо.

Однак наведені зауваження носять більше рекомендаційний характер і не знижують наукової та практичної цінності дисертаційного дослідження.

Загальний висновок: дисертація М. О. Шевченко «Оцифрування фондів бібліотек України» є завершеною науковою працею, яка містить нові та практично цінні наукові результати. Матеріал дисертації викладено відповідно до вимог Наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 року № 40. Дисертація відповідає вимогам пп. 6–9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а здобувачка М. О. Шевченко заслуговує на присудження їй наукового ступеню доктора філософії зі спеціальності 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа.

Офіційний опонент,
професор, старший науковий
співробітник, доктор наук із соціальних
комунікацій, професор кафедри
інформаційних систем та мереж,
Інституту комп'ютерних наук та
інформаційних технологій
Національного університету
«Львівська політехніка»

Підпис професора Н.Е. Кунанець

Вчений секретар
Національного університету
«Львівська політехніка», доцент

Н.Е. Кунанець

Р.Б. Брилинський